

СПЕЦИФІКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Е.О.Помиткін

Майбутнє будь якої держави визначається не тільки надбаннями в різних сферах соціального життя, але, перш за все, сформованістю у підростаючого покоління рис і якостей, необхідних для збереження та примноження національних та загальнолюдських надбань. Зважаючи на це, наймогутніші держави світу докладають величезних зусиль до справи особистісного розвитку дітей і молоді.

Думку про те, що суто економічні негаразди не дозволяють приділити достатньої уваги проблемам формування молоді на Україні навряд чи можна вважати конструктивною. І в найтяжчі післявоєнні роки будувалися дитячі майданчики у дворах, створювалися радіо, а надалі і телевізійні програми для молоді. Нині ж навіть на виховання власних дітей у багатьох батьків не вистачає часу.

Причин цього явища, яке може мати для людства катастрофічний характер, чимало, проте, однією з найбільш суттєвих є ціннісно-сміслова дезорієнтація. Втрата у суспільстві стратегічних життєвих орієнтирів, відсутність ідей, які об'єднують значну частину громадян призводять до руйнівних змін у світогляді людини: відбувається зміна спрямованості особистості від стратегічної орієнтації, впевненості у завтрашньому дні, від прагнення зробити щось для майбутнього до тимчасових цілей та орієнтирів, які в найнижчому прояві втілюються у задоволення суто біологічних потреб існування. Звідси – злочини, хабарництво, які так виразно викривав у своїх творах Г.Сковорода [12].

Залучення до вищих цінностей, смислів життя співвідноситься з розвитком духовної сфери особистості. С.У. Гончаренко підкреслює, що “з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і

призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб є найважливішим завданням виховання” [3, с.106]. Потреба у духовному зростанні учнівської молоді визначається одним з основних завдань Державною національною програмою "Освіта" ("Україна XXI століття") [5].

На сьогодні ситуація розвитку підлітків характеризується такими ознаками, як свобода від “сімейного тиску” та водночас нестача уваги батьків; доступність інформації та її переважно несприятливий вплив на розвиток особистості; значна інформаційна обізнаність та відсутність як професійних, так і загальних навичок самореалізації у соціумі.

Наведені фактори чинять суттєвий вплив на формування психологічного портрету особистості. На жаль, традиційна система освіти не здійснює цілеспрямованого розвитку духовної здатності розрізняти інформацію корисну та шкідливу для розвитку особистості. Як і в часи, коли інформація була дефіцитом, освітні системи в різних країнах світу спрямовані, переважно, на збільшення обсягу засвоєних учнем знань замість того, щоб приділяти увагу формуванню загальнолюдських духовних ідеалів, смислів і цінностей.

Під духовним розвитком надалі ми будемо розуміти процес самоідентифікації особистості з власним духовним “Я”, в ході якого біологічна природа людини підпорядковується духовним ідеалам, смислам та цінностям, збагачується духовним досвідом. В процесі духовного розвитку відбувається усвідомлення єдності Буття, власної життєвої позиції та прийняття відповідальності за зміст свого життя і результати діяльності.

Наслідки духовної кризи виявляються як утрата конструктивних смислів, інтересу до життя, соціальна пасивність чи підвищена агресивність, наркотична й алкогольна залежність, схильність до тероризму. Виходячи з цього, у період зростання духовних криз молоді сучасна психологічна наука повинна супроводжувати особистість у процесі духовного розвитку, сприяти

створенню психолого-педагогічних умов, необхідних для духовної самореалізації молоді. Підлітковий вік, як відомо, є одним з найскладніших, коли статеве дозрівання, фінансова залежність і професійна невизначеність створюють внутрішній конфлікт між численними “хочу”, “можу” і “дозволено”. З одного боку, зростають інтелектуальні здібності молоді, а з іншого - зростає потреба у чіткій ціннісній орієнтації, в розвитку свідомості. Учні намагаються простежити причини соціальних явищ, пізнати закони природи.

Більшість психолого-педагогічних досліджень проблеми духовного розвитку учнівської молоді стосуються шкільної та вищої освіти. Разом із цим, в Україні все ще існує потужна мережа закладів позашкільної освіти, які мають свої специфічні умови роботи.

Мета статті полягає у висвітленні специфіки психолого-педагогічного забезпечення процесу духовного зростання молоді в закладах позашкільної освіти. Ця специфіка пов'язана, передусім, з вільним відвідуванням позашкільного навчального закладу, величезним вибором профілю гуртків (у столичних закладах нараховується більше 100 гуртків різного спрямування). Висока у порівнянні з закладами шкільної освіти мотивація навчання молоді зумовлює їй відповідно розширені можливості щодо розвитку особистості гуртківців.

Ще на початку ХХ століття видатний український філософ, психолог та богослов Володимир Зеньковський підкреслював, що введення окремих спецкурсів у програму навчання дітей не може забезпечити необхідного психологічного ефекту у формуванні духовного світу молоді. Він зазначав, зокрема: “Треба залишити думку, що можливо викликати засобами інтелекту духовне піднесення, релігійне або моральне натхнення [6, с.140]. За поглядами вченого, необхідним є комплексний, системний підхід, який би забезпечував створення у навчальному закладі особливої духовної атмосфери.

Зважаючи на це, на базі Палацу творчості дітей та юнацтва Солом'янського р-ну м.Києва була розроблена та апробована система психолого-педагогічного забезпечення духовного розвитку молоді [9]. До її складу включено такі компоненти як діагностика духовного розвитку учнів, вивчення гуртківцями духовно орієнтованого спецкурсу, перегляд відеофільмів духовної спрямованості, проведення психологічних консультацій та використання практики залучення гуртківців до творчих соціально корисних проектів (рис.1).

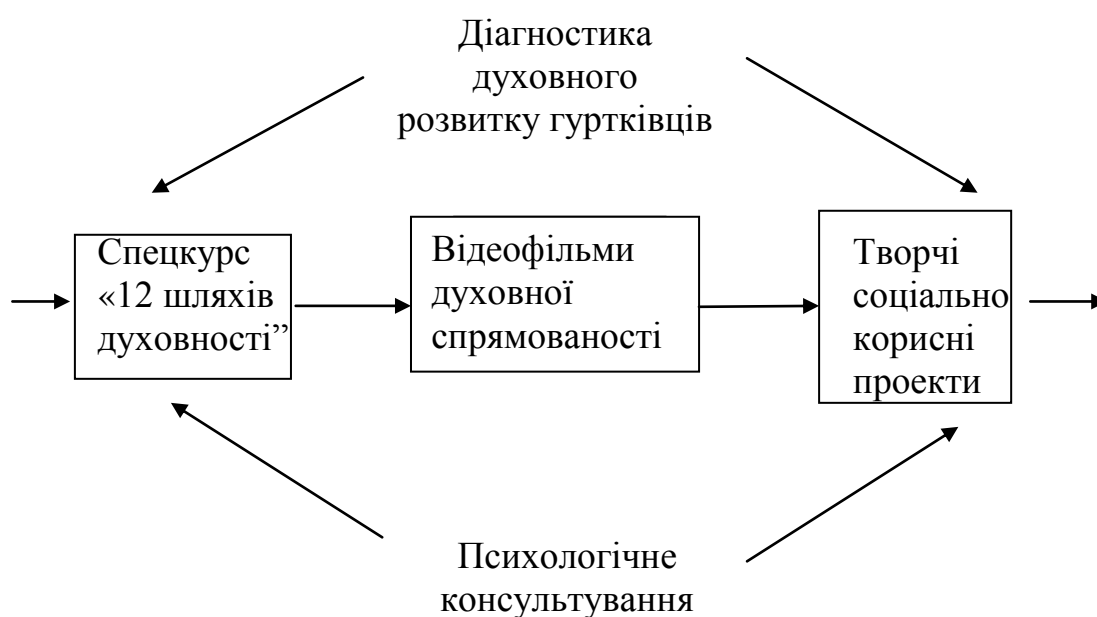

Рис.1. Структурні компоненти психологічного забезпечення процесу духовного становлення молоді в закладах позашкільної освіти.

Для виявлення духовного потенціалу учнівської молоді розроблено та апробовано авторську діагностичну методику “Духовний потенціал особистості”. Методика призначена для вікової категорії починаючи з 14 років. За її допомогою здійснювалося дослідження трьох найважливіших характеристик духовного розвитку гуртківців:

- духовного потенціалу, який інтегрує духовну спрямованість і вольові якості характеру особистості;

- розподілу духовного потенціалу в структурі особистості (у підструктурах спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту та психофізіології);
- орієнтації особистості на духовні цінності: гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації.

Окремі шкали призначено для виявлення відповідальності як одного з важливих критеріїв духовного розвитку особистості та відвертості.

Обговорення результатів психологічної діагностики та співвіднесення їх з духовними потребами кожного з учнів знайомить гуртківців із специфікою процесу духовного розвитку, допомагає у накресленні власних планів самовдосконалення.

Для формування духовних цінностей вихованців позашкільних закладів у процесі психологічної просвіти використовується авторський факультативний курс "12 шляхів духовності" [10]. У ході вивчення курсу гуртківці засвоюють уроки духовної історії людства через ознайомлення з величними образами та духовним шляхом людей-творців, кожен з яких був носієм духовних цінностей. Знайомство з героїчним і цікавим життям таких постатей, як Піфагор, Платон, С.Радонезький, Г.Сковорода та ін. допомагає гуртківцям у власному духовному самовизначенні. Емоційна насиченість курсу зумовлює активізацію механізмів наслідування, природного інтересу молоді до самопізнання, творчості, самовдосконалення. У ході засвоєння програми курсу гуртківцям пропонуються тестові завдання, які дозволяють виявити та проаналізувати показники власного духовного розвитку і в разі необхідності звернутися за кваліфікованою психологічною допомогою. Така можливість їм надається в процесі проведення психологічних консультацій. Основні проблеми з якими звертаються діти лежать в сфері міжособистісних стосунків з однолітками, батьками, рідше – з вчителями.

Діти звертаються до психолога за порадами, просять уточнити певні особистісні характеристики, нахили та здібності, допомогти у визначенні майбутньої професії. При цьому головне завдання психолога полягає не в

тому, щоб вирішити певні проблеми за учня, а в тому, щоб навчити його самостійно вирішувати свої проблеми.

Важливу роль у психологічному забезпеченні процесу духовного розвитку вихованців відіграє створена відеотека духовного фільму. Фільми, які включені до складу відеотеки, відповідають таким вимогам:

1. Зміст картини має залишати в душах дітей високе натхнення, прагнення до самопізнання та самореалізації, до підвищення рівня власної свідомості, що відкриває можливість дієвої допомоги іншим.

2. Тема фільму повинна бути цікавою й актуальною для кожного. Окрім суто пізнавального характеру, бажано, щоб картина дозволяла учням ознайомитися з практичним досвідом самотворення, прикладами реалізації духовних цінностей.

3. Порядок перегляду фільмів має співвідноситися з специфікою розвитку свідомості та ціннісної орієнтації учнів (рис.1).

У складі системи психологічного забезпечення процесу духовного розвитку молоді використовується також методика свідомого удосконалення особистості в колективі "Перетворення" [9]. Ця методика дозволяє залучити до процесу постійного самовдосконалення весь колектив гуртківців. У ході впровадження методики в колективі створюються психологічні умови стимулювання особистісного розвитку кожного учня. За допомогою спеціальної анкети гуртківці визначають найбільш цінну та необхідну особистісну якість як для власного самовдосконалення, так і для своїх товаришів. Надалі необхідні особистісні якості знаходять відображення у змодельованих дітьми ситуаціях самопрояву і відпрацьовуються в ігровій формі. Застосування кваліметричного підходу до оцінки ступеня досягнення необхідної особистісної якості надає процесу самовдосконалення особистості системності та цілеспрямованості.

Незважаючи на певну ефективність наведених заходів, активізація духовного розвитку гуртківців традиційними засобами психологічної просвіти та психотренінгу призводить до недовготривалого психолого-педагогічного

ефекту. Наведені заходи дозволяють створити певний духовний простір, який підтримується гуртківцями в межах своєї групи. Однак, за цими межами молоді люди поступово відновлюють традиційні способи взаємодії, прийняті у соціальному середовищі, які не вимагають високодуховної поведінки. Основною причиною цього явища є відсутність у молоді можливості самореалізації у соціально корисній діяльності.

Для надання школярам такої можливості актуальною є розробка й запровадження спеціальних творчих особистісних проєктів духовного спрямування, участь в яких надає змогу залучитися до суспільно корисної діяльності. Розробка проєктів має здійснюватися за участю самих учнів, враховувати їх бажання, інтереси та духовні потреби, що дозволить з відносно пасивного спостерігача, споживача наданої інформації та чужого досвіду перетворити учня на соціально активну творчу особистість, яка прагне змінити світ на краще. З урахуванням цих вимог розроблено та апробовано 3 варіанта проєктів: творчий духовно орієнтований проєкт “Зустріч поколінь”, проєкт духовної самореалізації молоді «Психологічна просвіта» та проєкт “Щастя на долоні”.

Серед визначальних умов їх проведення слід назвати підготовленість учнів, координованість психолого-педагогічних зусиль працівників закладів, які беруть участь у проєкті, а також високий рівень їх психолого-педагогічної майстерності. Наведена система психологічного забезпечення процесу духовного становлення молоді може використовуватися в закладах позашкільної освіти як в цілому, так і частково, в залежності від специфіки потреб і умов певного закладу.

Для забезпечення духовного зростання учнівської молоді особливо важливою є духовна спрямованість педагогів, їх обізнаність із системою духовних надбань людства та здатність до передачі цих надбань майбутнім поколінням. Зважаючи на це, для педагогів, психологів і керівників системи позашкільної освіти розроблено спецкурс “Психологічні аспекти духовного розвитку особистості”, тематичний план якого поданий нижче.

Спецкурс

“Психологічні аспекти духовного розвитку особистості”
для педагогів, психологів і керівників системи позашкільної освіти

Пояснювальна записка

Актуальність спецкурсу визначається системою філософсько-психологічних чинників, провідними з яких є наступні:

1. Суспільна потреба у відродженні та оновленні духовності як важливої складової загальнолюдського прогресу.
2. Нагальна потреба системи освіти у створенні методологічного підґрунтя процесу духовного зростання учня і вчителя.
3. Потреба психолого-педагогічної практики в ефективних методичних прийомах, засобах та інноваційних технологіях, спрямованих на забезпечення духовного розвитку особистості майбутніх професіоналів.

Мета спецкурсу полягає у формуванні уявлень слухачів про психологічні аспекти духовності, духовні смисли, цінності, розкритті філософсько-психологічних закономірностей процесу духовного зростання особистості, оволодінні слухачами системи психолого-педагогічних засоботворень, спрямованих на забезпечення процесу духовного розвитку особистості учня та вчителя в умовах навчального закладу.

Шляхи реалізації програми спецкурсу складаються в систему науково-обґрунтованих теоретичних і практичних заходів, які сприяють формуванню та розвитку уявлень слухачів щодо процесу духовного зростання особистості. В ході лекційних та практичних занять слухачі беруть участь у самодіагностиці показників особистісного і, зокрема, духовного розвитку, рольових іграх, комунікативних тренінгах, семінарах, залучаються до створення творчих проєктів, театралізованих свят.

Ефективність впровадження спецкурсу значною мірою залежить від особистості викладача, його духовного потенціалу та професійної обізнаності, а також матеріально-технічного забезпечення закладу, зокрема,

можливості перегляду тематичних відеоматеріалів, прослуховування аудіозаписів тощо.

**Тематичний план спецкурсу
“Психологічні аспекти духовного розвитку особистості”**

№	Тема	Кількість годин		
		усього	лекц	практ
1.	Теоретико-методологічні основи процесу духовного розвитку особистості	4	3	1
2.	Духовні цінності, духовний досвід: філософсько-психологічні та психолого-педагогічні орієнтири	4	2	2
3.	Духовний розвиток особистості: психологічні механізми та закономірності	6	3	3
4.	Духовні ідеали та смисли як мотиви життєтворчості людини. Ідеальна модель психологічних якостей високодуховної особистості	4	3	1
5.	Психологічне забезпечення духовного розвитку особистості в системі професійної підготовки	2	2	-
6.	Психолого-педагогічне забезпечення процесу духовного розвитку дитини у закладах дошкільної освіти	6	2	4
7.	Духовний розвиток учнів в умовах початкової та середньої школи	8	5	3
8.	Духовний розвиток старшокласників і студентів в умовах профільного навчання	6	2	4
9.	Розвиток духовності професіонала в різних видах трудової діяльності	2	1	1
10.	Духовний розвиток особистості як передумова створення гармонічної сім'ї	4	2	2
11.	Духовність особистості вчителя як носія ідеалів Краси, Добра та Істини	4	2	2
Загалом:		50	27	23

Програма спецкурсу “Психологічні аспекти духовного розвитку особистості” розрахована на 50 годин. Її апробація здійснювалася в Інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів. Слухачі курсів підвищення кваліфікації (директори шкіл, методисти та вчителі) схвально оцінили спецкурс. У своїх відгуках вони відзначили, що його вивчення сприяло

розкриттю нових можливостей забезпечення процесу духовного розвитку учнівської молоді та висловили бажання впровадити його елементи на практиці у навчальних закладах своїх регіонів.

Подальші наукові пошуки доцільно спрямовувати на пошук нових шляхів і методів забезпечення духовного розвитку учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах, розробку ефективних психолого-педагогічних засобів підтримки духовно обдарованої молоді в системі освіти України.

Література до спецкурсу

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Битинас Б. Процесс воспитания. Приобщение к ценностям. - Вильнюс, 1995. – 72 с.
3. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи / За ред. І.А.Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С. 81-107.
4. Гроф Станислав. Духовный кризис: Статьи и исследования. - М., 1995. - 255 с.
5. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття). - Київ: Райдуга, 1994. - 62 с.
6. Зеньковский В.В. Проблемы воспитания в свете христианской антропософии. – М.: Изд-во Свято-Владимирского Братства, 1993. –224 с.
7. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Науково-методичний посібник. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
8. Максименко С. Д. Генезис существования личности.- К.: Издательство ООО «КММ», 2006, - 240 с.
9. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. – К.: Наш час, 2005. – 280 с. – Бібліогр.: с. 252-278.
10. Помиткин Э.А. 12 путей духовности. Учебное пособие. – К., «Освіта України», 2007. – 110с., ил.

11.Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія. – К.: ІПППО АПН України, Деміур, 1998. – 160 с.

12.Сковорода Г. Твори. В 2 т. - К.: Вид-во АН УРСР, 1961.

Е.О.Помиткін

СПЕЦИФІКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У поданій статті висвітлено специфіку психолого-педагогічного забезпечення процесу духовного розвитку молоді в умовах позашкільного закладу освіти. Ця специфіка пов'язана, передусім, з вільним відвідуванням позашкільного навчального закладу, розширеними можливостями вибору профілю гуртків і високою мотивацією навчання молоді. Наведено авторську систему психолого-педагогічного забезпечення духовного розвитку молоді та спецкурс “Психологічні аспекти духовного розвитку особистості”, призначений для педагогів, психологів і керівників системи позашкільної освіти.

Відомості про автора

	Помиткін Едуард Олександрович
	канд. психол. н., ст. наук. співр.
	Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, завідувач відділу педагогічної психології і психології праці
	Україна 04060, м.Київ, вул. М.Берлинського – 9
	р.440-63-88 (дод. 125); д.592-55-65, моб.8097-684-92-91
	Е-mail: ippopo@mail.kar.net